

En femtioårig brevväxling.

**Ett urval brev i Godegårdsarkivet
mellan makar, syskon och kusiner inom släkten Grill
1755-1805.**

Copyright: Mårten Persson, Lund, 2018

Inledning.

Godegårdarkivet på Nordiska Museet är en rik källa kring nästan fyra generationers liv och korrespondens inom den Grilliska släkten. Man räknar med att arkivet innehåller omkring 50 000 brev. Förutom privat- och affärsbrev finns handlingar från initiativtagaren **Jean Abraham Grills** (1736-1792) verksamhet inom Ostindiska kompaniet och ekonomiska handlingar från Godegårds bruk på gränsen mellan Östergötland och Närke för en period av nästan hundra år. Många av de ostindiska handlingarna, vilka dock bara utgör en liten del av det omfattande arkivet, är numera digitaliserade.

Arkivet är väl katalogiserat och används ofta av forskare som är intresserade av människor, relationer och levnadsförhållanden inom en känd släkt på 1700- och 1800-talet. Som underlag för mina artiklar på Grilliska släktföreningens hemsida www.grilliana.wordpress.com, mina akademiska uppsatser i Historia på C- och D-nivå och boken *Grilliana – en bok om släkten Grill* har jag haft stort utbyte av arkivet och tillbringat oräkneliga timmar där.

Denna dokumentation bygger både på egen arkivforskning och tidigare insatser av **Anne-Louise Grill Dahl**, **Charlotte Grill Hornstrand** och **Catherine Lagercrantz**, som samtliga har doppat näsan i arkivet. **Mia Gröndahl** har tagit initiativ till en utställning på Christinehofs slott sommaren 2019 med temat "Sängen – Himmel eller Helvete". Där kommer man bland annat att visa Jean Abrahams och hans hustru Ulrica Lovisa Lüning Grills säng från Godegård. Mitt arbete började med att hjälpa Mia ta fram en bakgrundshistoria till denna del av utställningen, men jag kunde naturligtvis inte hålla mig, utan tog ut svängarna lite till.

Den här artikeln redovisar utvalda brev mellan makarna **Jean Abraham Grill** och **Ulrica Lovisa Lüning**. Sedan följer systemen **Christina Maria Grill Thams** brev till de båda tidigare nämnda, liksom även brev från systemen **Anna Johanna (III) Grill** och kusinen/svågern **Adolph Ulric Grill**. Christina Marias son **Pehr Adolf Tamm** får också hänga med på ett hörn. Ett enstaka brev från Ulrica Lovisa till sonen **Fredrik Wilhelm Grill** bifogas som stilprov.

Att låta breven tala är som att lägga pussel kring vissa nyckelhändelser i släktens historia, sådana som är bekanta för många men där väldigt få vet var de finns omnämnda. Kanske kan de inspirera dig till egen forskning i denna otroliga brevsfatt.

Lund i november 2018

Mårten Persson

Arkivarie i Grilliska släktföreningen

Godegårdsarkivet 34:1 innehåller bland annat:

<i>Brev till Jean Abraham</i>	Kartong E1:14 från Adolph Ulric och Anna Johanna (III) E1:19 från Ulrica Lovisa E1:49 från Christina Maria Tham
<i>Brev till Ulrica Lovisa</i>	E2:10 från Anna Johanna (III) E2:14 från Jean Abraham E2:33-34 från Christina Maria Tham o Pehr Adolf Tamm
<i>Brev till Fredrik Wilhelm</i>	E4:42 från Ulrica Lovisa

Ulrica Lovisa Lüning Grill: Brevet till Jean Abraham.

Ulrica Lovisa Lüning (1744-1824) var dotter till grosshandlaren *Johan Christian Lüning* (1718-1757) och hans hustru *Margaretha Sabbath* (1715-1783). Hennes storasyster Margareta Elisabeth Lüning (1735-1798) var gift med Lorentz Lilliestråle (1710-1773), officer vid Amiralitetet. Systemen bodde huvudsakligen i Stockholm, men efter makens död levde både hon och modern sina sista år på Godegård, Lillasystemen Johanna Fredrika (1747-1792) gifte sig med sjöofficern och landshövdingen Ulric Gottlieb Ehrenbill (1733-1795). Paret bodde i Karlskrona och Stockholm. De hade tillsammans sex barn och gästade ofta Godegård. Ulrica Lovisa hade även en äldre bror. Han var brukspatron, men tvingades lämna sitt småländska bruk Delary 1772.

Ulrica Lovisa gifte sig 1772 med *Jean Abraham Grill* (1736-1792) i Tyska församlingen i Stockholm. Paret's äldste son *Johan Abraham* (1773-1838) föddes i Stockholm, medan övriga nio barn föddes på Godegård. Där föddes först sonen *Claes Anthony* (1775-1777), som dog redan som barn. Därefter kom i rask följd *Christian Ulric* (1777-1831), *Claes Lorentz* (1778-1800), som också dog ung, *Anton Wolter* (1779-1855), *Gustaf* (1781-1858) samt enda dottern *Anna Margareta* (1782-1803). Hon gifte sig med kusinen Pehr Adolf Tamm på Österby, men dog efter bara ett års äktenskap. Sonen *Fredrik Wilhelm* (1784-1861) var den som med stort besvär skulle komma att samla ihop arvedelarna efter fadern och modern och försöka driva bruket vidare. Sist i raden kom *Carl Jacob* (1786-1859) och *Ludvig* (1790-1795), som dog redan i femårsåldern.

Ulrica Lovisas brev till Jean Abraham i Godegårdsarkivet har lästs och tolkats av *Anne-Louise Grill Dahl*. Hennes avskrifter har sedan renskrivits av systemen *Charlotte Grill Hornstrand*, båda döttrar till den siste disponenten på Godegård, *Baltzar Grill* (1900-1975). Jean Abraham Grill är alltså "flickornas" farfars farfars far. För ramberättelsen och valet av citat ur deras material svarar Märten Persson.

Ulrica Lovisas handstil är driven, ibland ganska svårläst och hon skriver bra svenska. Hon uttrycker sig väl och förefaller bildad, talar och skriver franska, en hel del tyska och kanske ytterligare något språk. Till Jean Abraham har hon under åren 1772-1792 skrivit över 120 bevarade brev. Från honom har hon fått 20 brev tillbaka, som sparats i arkivet. Det har säkert funnits flera brev från honom till henne, men många kan ha blivit bortgallrade.

Det dagliga livet på en herrgård var till viss del strukturerat efter postgången. Posten lämnades och hämtades ett par gånger i veckan. Då gällde det att ha sina brev färdigskrivna och klara. Man skrev gärna många brev till släktingar och vänner för att underhålla sitt sociala nätverk, skaffa sig information och utbyta tjänster och förtroenden. Det var det kommunikationsmedel som stod till buds. Med breven kunde man också utöva en viss fjärrkontroll över barn som studerade på annan ort och försäkra sig om att de skötte sig. Mellan inspektorer och bortresta brukspatroner skickades rapporter och direktiv veckovis.

I breven gjorde man ofta beställningar på vissa matvaror samt möbler, husgeråd, kläder, tyger, garn och annat som behövdes på gården och inte fanns på landet, men som kunde köpas i städerna. Forskare kallar detta för "överklassens interna postordersystem". Vänner emellan skickade man sällan pengar till varandra. Man förde motbok över transaktionerna och reglerade mellanhavandena ett par gånger om året. På samma sätt gjorde man även med tillfälliga penninglån. Man litade helt enkelt på varandra.

Ofta läste man ankommande brev från släkt och vänner högt vid middagsbordet eller framför brasan om kvällen. Många av breven mellan Ulrica Lovisa och Jean Abraham känns mer privata och var nog inte avsedda för högläsning. Hon börjar dem ofta: *"Min Aldra bästa Vänn"* och avslutar gärna med *"Din oaflåteligen trogna Ulla"* eller något liknande. Det gör också Jean Abraham i sina svarsbrev.

Nästan alla brev innehåller beskrivningar av det dagliga livet på Godegård. Jean Abraham befinner sig ofta i Stockholm eller Göteborg, eller på resa mellan orterna. Ulrica Lovisa berättar gärna hur mycket hon saknar honom, om barnens utslag som hon ser till och smörjer in, om barnsjukdomar, förkylningar och liknande. Hon visar också omsorg om Godegårds anställda, berättar om barnsängar, sjukdomar, skador och dödsfall. Hon hanterar ibland konflikter och är mån om djuren, särskilt hästarna och vill att kuskarna inte ska driva dem för hårt. Med åren tar hon en allt mer aktiv del i gårdens och brukets skötsel, kommer med förslag, samråder med inspektorn och bokhållaren och tar vissa beslut på egen hand.

För Ulrica Lovisa finns inga brevkopieböcker bevarade, där man kan ta del av hennes brev till släktingar, vänner, kunder och leverantörer. Man kan dra vissa slutsatser av bevarade brev från andra till Ulrica Lovisa. Ett undantag är brevväxlingen mellan Ulrica Lovisa och den förhoppningsfulle sonen Fredrik Wilhelm, som en gång tar över driften av Godegård och lyckas lösa ut alla sina syskon. Mellan mor och son finns korrespondensen arkiverad i båda riktningarna. Från henne finns 200 brev bevarade och från honom närmare 400.

Ulrica Lovisa visar ständigt omsorg om sina barn. Den 24 januari 1777 skriver hon *"Lilla Crist[ian] Ulric har Gud ske lof aldeles öfvervunnit sin hosta och heshet [...] Men nu börjar slå ut återigen i ansigtet och på kroppen av rödt utslag som mycket likna mässling, få se hvad det vil ble. Litet svafvelblomma och Rosens barn pulfver bruckar jag"*. I samma brev tackar hon för ostron, som Jean Abraham skickat och beställer samtidigt rökt rysk ål och kaviar av karp. Sådant är mums för en ensam herrgårdsfru och hennes vänner.

Något senare har Ulrica Lovisa fått höra att kungen och drottningen eventuellt kan passera Godegård på vägen till sommarvistelsen vid Medevi. Då skriver hon den 4 februari 1778: *"Jag vil ej vara så förmäten och inbilla mig få se vår nådega Öfverhet hos oss, men – om Juldagen skulle koma på Påskdagen sade Käringen – om [...] de skulle koma och vilja äta hos oss så imaginera dig först vår hushållerskas Capacité och sedan huru de skulle passa för rumsgäster at få äta kanske kl. 4. Jag just grufvar mig, hitta för Guds skuld på at kunna få någon til hielp i köket [...]. Wi hafva funderat på Lovisa för den lilla tiden"*.

En vecka senare, den 11 februari 1778, säger Ulrica Lovisa att hon inte har något att skriva om, men att hon *"på din begäran ej vill manquera någon postdag"*. Hon skriver bland annat: *"Både jag och Contoiret är i stor [penning]nöd hvilket ej kommer till pass vid instundande marknad. Kommer du ej snart hem, eller plåtar vankas med post, så blef din Bureau tömd på silfret"*.

Den 14 februari 1778, helt humoristiskt: *"För någon tid sedan stod i Dageligt Allehanda att en spinnräck fants til hjälps som spelade Claver då man spann, en Invention som föll mig mycket i smaken, en dubbel förmån at giemte öfning i musiquen ei göra sit hushåll till korta. [...] Hade mit Claver den egenskapen skulle Jag spela hela dagen"*.

Den 4 mars 1778 visar Ulrica Lovisa prov på sparsamhet: *"Af de på slutet i dit brev uppräknade saker, skulle jag tycka en Plateau vara den nödigaste onödigheten i anseende til*

våra stora Söndagar och stora bord. [...] Du vet at jag icke har någon sådan Wanntè [fåfänga] at det skulle på allraminsta vis kosta mig at umbära dessa saker. [...] Jag skulle sofva lika Tranquilt i fal jag finge refus.

I maj 1778 har Ulrica Lovisa besök av Jean Abrahams syster **Anna Johanna** (III) (1753-1809), som i breven ofta kallas "Anne Jeanne". Första lysningsdagen mellan Anna Johanna och kusinen **Adolph Ulric** (1752-1797) inföll under besöket på Godegård och vid middagen skålade man särskilt för henne. Ulrica Lovisa försöker roa Anna Johanna på olika sätt, bland annat genom resor till Vadstena, Medevi och Skyllberg, trots att hon själv under dessa dagar lider av magplågor och är obeskrivligt trött och matt av sin graviditet. Hon skäms också för sin "otäcka figur".

Ulrica Lovisas brev av den 21 juli 1779 tyder på ensamhetskänslor och en viss uppgivenhet. Hon skriver: "Det är aldeles förgjort, nu är Ehrenbills [yngre systemers familj] här med de två äldsta barnen. I måndags afton kl 11 kommo de hit. Samma morgon hade min K Mor och jag börjat vår brunnsdrickning, hvilcken vi Continuera. Jag önskar snart få den glädjen se dig hemma och har då långt häldre främmande än eljest – huru länge de blir kvar vet jag ej vist, men tror en 3 veckor". I ett PS tillägger hon: "Jag vet ej hvad Jag skal hitta på berätta dig som kunde draga dig hem". Några dagar senare skriver hon om sonen Johan Abraham: "Han kommer ganska väl öfverens med Cousinerna Ehrenbill – den lilla skiälmen brås på sin far, han tycker mycket om flickor".

Något skämtsamt, men ändå med visst allvar skriver Ulrica Lovisa den 28 april 1781: "Som [du] engagerar dig med flickor på landsvägarna, reser bort ifrån Stackars hustrun med fem små barn, en tom Cassa och Gud vet hur det står til med Crediten, Hvilken de nödtvungit mig at endera dagen föröke, ty ehuru Jag häromdagen proppade pgr lådan full med Specie mynt, är det ej stort kvar och – märker Jag – att reseomkostningarna ej blifvit stort minskade med at Jag sitter hemma.

Stackars den som så är gift. Men sådant har jag hört sejas är ej ovanligt af et vist vidlöftigt folkslag som kallas Ost Indie Farare. Gif mig om ej för annan orsak, dock för gammal bekantskaps skuld, anvisning på pgr, ty magen gifver ej Credit och Bussarna [manfolken] jag har kring mig villa /: at tala på runt ostgiötska:/ nära i sejas.

Nu har jag varit ovetting nog och så mycket jag velat en revange för den ovisshet du tycktes [...] villa hålla mig uti hvad dit resesälskap beträffade, at svara upriktigt i den saken så är det mig kiärt at fröken De Besche kom at resa Comodare än förmodeligen i et öppet Voiture, och at du Min Söta Gubbe feck så agreabelt sälskap. Jag håller värckeligen af fröken De Besche och förtryter det mig at vi ej fingo oftare hennes sälskap".

Den 9 maj 1781 oroar sig Ulrica Lovisa för svägerskan Anne Jeanne's son: "Det gör mig hierteligen ondt om min beskiedliga Anne Jeanne. Hvad det måste vara för en frätande Sorg se enda barnet så plågas, par Curiosité läste jag Rosensteins bok, och fann då Jag giemförde din berättelse med An:J: egen at han mist tänder, var svag och krokig i benen, at detta aldeles måtte vara engelska siukan [rakitis]. Rosenstein säger at [...] Loka gyttja är det enda remede man ännu vet af, och hvilket bör nyttjas Ju förr dess häldre. Jag undrar hvad Gen:Dir [Acrel, husläkare] sejer, nog ser han hvad det är för sjuka. Men Anne J: vet visst icke hvad det är. Och synd vore at seja henne det, ty om den siukan får taga öfverhand blir han Inerable, det har aldrig fallit mig in at det skulle kunna vara den siukan, ty han är mycket sälsynt. Olycka at de ej hafva flera barn" [sonen dör någon tid senare och svägerskan får aldrig några fler barn].

Den 23 maj 1781 gör sig ensamheten åter påmind: *"Du ber om förlåtelse min söta för at du skrifver så kort, men bättre något än intet. Til straff skal dock dit minne få plickta derföre när du kommer hem, gud skie lov tiden lider, det är just ensamt vara allen, i synnerhet vid bordet med de många karlarna, då Mamsell är hindrad eller icke behagar komma up. Ty då sitter Jag som en Vise ibland Bin"*. Ändå är hon handlingskraftig och berättar att de lyckats sälja en del spik som legat länge i lager och att några stora, nya beställningar har inkommit.

I brevet den 10 oktober 1781 finns en reflektion om eventuellt kommande Direktörskap för SOIC, men den tanken följs inte upp. Jean Abraham blir inte direktör förrän 1788.

Den 12 december 1781 och flera brev däromkring är Ulrica Lovisa oroad över att Jean Abraham och äldste sonen Johan Abraham, som reser tillsammans, ska behöva ligga på utkylda madrasser, sängkläder och lakan. Hon skriver dessutom att hon är rädd för osande pisar och kakelugnar, eftersom det var vanligt med kolosförgiftning på den tiden.

En vecka senare, den 19 december 1781, tycker Ulrica Lovisa att det kan vara nog med barnsängar: *"Lycka til, Godt nyt Åhr, Continuerande hälsa, en liten vacker flicka, och varje postdag hederliga Spikbeställningar, hvil du hafva mer må du önska dig det sielf. Jag för min del har allenast en önskan til, som vore at den lilla vackra Flickan måtte Sluta trouppen"*. Hon berättar också att hon har städlat en amma i Motala och hoppas att hon ska bli den sista av det slaget i huset. Ulrica Lovisa kommer dock att få ytterligare tre barn, söner alla.

Hösten 1783 är flera av barnen plågade av variga utslag på händerna, i ansiktet och på huvudet. Sonen Johan Abraham har det särskilt svårt. I ett brev den 3 december säger Ulrica Lovisa att humöret hos de mindre barnen dock inte påverkas. Christian Ulric, Anton och Gustaf *"äro pigga som giersar"*. Claes [Lorentz] har problem med örsprång och svullna halsmandlar och lilla flickan Anna Margareta är *"eländigt piunckig"*.

Med sonen Johan Abraham uppstår nya problem, Den 15 december 1783 har han drabbats av upprepade yrsel- och krampanfall, som för tanken till epilepsi eller något liknande tillstånd. Ulrica Lovisa tog enligt brevet ur kassalådan *"en sedel at gifva de fattiga i fattigstugan om vår Herre hielpte honom åter til Lifvet"*.

De närmast följande åren är de bevarade breven fåtaliga. Det framgår att Ulrica Lovisa nästan hela tiden håller husapotek och gör beställningar från huvudstaden både för familjen, för vännerna och dem som arbetar på gården. Hon berättar att många vänner och grannar som följt familjen genom åren blir gamla, sjuka och faller ifrån.

Den 30 juli 1788 skriver Ulrica Lovisa: *"Vi må GL [Gudilov] alla väl. Lilla Pojken var väl icke braf i Natt, dock hoppas det ej är av betydighet och vad mig beträffar går det långsamt med krafterna. Min hufvudvärck [tydligen migrän] är ock något envis. Men jag får väl hafva tolamod"*.

Hösten 1788 pågår kriget med ryssarna. Vid Norrköping har herrskapsfolken satt upp kanoner vid sina herrgårdar och flera familjer funderar på att låta sig evakueras inåt landet. I slutet av augusti har Ulrica Lovisa hört att fjorton skepp ur Flottan från Karlskrona ska ha undsatt den instängda finska flottan och allvarligt skadat den ryska.

Enligt brev den 26 juli 1789 har Ulrica Lovisa och hennes syster Ehrenbill varit vid Medevi. Hon hade blivit förargad på kusken Godberg, som drev hästarna hårt uppför backarna och

använde piskan oftare än nödvändigt. Hästarna sprang inte fortare för det. Godberg hade också sålt en del av det medförda höet för brännvin och låtit hästarna stå i seldonet i solskenet utan att få *"hvarken vått eller torrt"*. Godberg skulle på hemvägen också ha varit oförskämd mot sin matmor och när vagnen kom tillbaka till Godegård bara slängt tyglarna och gått sin väg. Ulrica Lovisa fortsätter: *"Jag lät honom komma up och tilsade honom at aldrig mer stiga på Kusksätet för min räkning"*. Hon lät systemens lakej ta hand om hästarna som stod i stallet utan varken mat eller strö och såg till att få stallnyckeln i sina händer, så att hon kunde låta sin andra stalldräng Petter i fortsättningen bli ensam ansvarig för hästarna.

Från 1790 tar Ulrica Lovisa betydligt mer aktiv del i gårdens och brukens skötsel, även om hon meddelar Jean Abraham vilka mått och steg hon vidtar. Nu handlar det exempelvis om leverans av spik, inköp av tackjärn och transporter av stångjärn, om reparationer vid smedjorna och om leveranser av matvaror till bruksboden.

Den 20 juni 1790, när Ulrica Lovisa besväras av sin vanliga migrän, får hon oanmält besök på Godegård av ett antal förnäma herrar och damer från Medevi, bland annat Mamsell Hagman, älskarinna till prins Fredrik Adolf. Hon orkar i alla fall genomföra en promenad i parken vid Godegård, där Mamsell Hagman fick tillfälle att berömma de omändringar och förbättringar som gjorts. I samma brev kommenterar Ulrica Lovisa också svenska flottans seger över ryska skärgårdsflottan i Finska viken [Viborgska gatloppet äger dock rum först den 3 juli och slaget vid Svensksund den 9-10 juli samma år].

Enligt brevet den 4 juli 1790 har Ulrica Lovisa mycket arbete med att sy om kläder till sina söner. Nya knappar beställer hon genom maken. Pojkarna sliter också skor, men som tur är finns skomakaren Jonas nära och kan rycka in. Lovisa Ulrica söker också efter en duktig *"byggmänniska"* som kan ersätta den piga som gått sta och gift sig.

Den 17 juli 1790 föreslår Ulrica Lovisa att ett parti spik som blivit över vid Flerohopp [Jean Abrahams bruk vid Nybro] skulle doneras *"til någon publique nödvändig byggnad såsom fattig-, siuk- eller scholehus"*, men överlåter till Jean Abraham att besluta. I samma brev oroar hon sig också för två anförvanter som är ute och slåss i finska kriget. En vecka senare har hon hört från Medevi att danskarna har sökt sig upp mot Göteborg. Från Linköping har nyheten spritt sig till prästgården att det varit en stor stadsbrand i Kalmar.

Den 28 juli låter Ulrica Lovisa nedstämd: *"Gud låte mig må någorlunda väl, men jag var just ledsen vid mig sjelf, så besvärad är jag. Om det ej vore för mina små barns skuld, så vet jag ej hvad jag önskade, så ledsen är jag vid hela verlden"*.

I början på augusti 1790 hade Lovisa Ulrica besök av familjerna Groen och Hedberg samt Jean Abrahams syster Anna Maria Preis. Det var fullt i alla gästrum och frun själv och flera av barnen fick tränga ihop sig. Familjerna Groen och Gemnich var släkt med Grillarna genom äktenskap i flera generationer och brukade träffas både på gården Vällinge vid Salem och på Söderfors och Godegård. Lovisa Ulrica beskriver besök med orgelspel och annan musik i Godegårds kyrka, besök på gården Nyckelkärret för att titta på den nya ladugården, liten konsert på kvällen med framträdanden av de många barnen och rundvandring nästa dag i trädgården, vid kvarnen och i smedjorna. Kaffe dracks i nya lusthuset på Lustigkulle. Senare gjordes en utflykt till Bona och några i sällskapet for därefter vidare till Frennsjö och Medevi. Lovisa Ulrica, som nu var gravid för tionde gången, blev mycket trött av utflykterna och tvingades ligga till sängs på kvällen och hela den påföljande dagen. Barnen fick flytta ut ur

rummet och ersattes av jungfrurna Inga och Beatha som för säkerhets skull sov över inne hos matmodern.

I brevet den 11 augusti 1790 berättar Ulrica Lovisa att hon skrivit till Christina Maria Tham, en annan av Jean Abrahams systrar, och bett henne komma på besök medan andra systemen Anna Maria Preis ännu var kvar. Hon berättar att man föregående kväll kalasat på en trana, *"en rare stek, han tycks dock vara bättre ragoucerad än stekt, då är han något torr. [...] Han har mycken likhet med en gammal tjäder"*. Medan Ulrica Lovisa vilar, roar sig övriga systrar och svägerskor med kräftfiske, utflykter och annat. Hon är *"ganska nöjd öfver at de äro muntra och glada"* och verkar ha en sorglös sensommar.

Den 26 september berättar Ulrica Lovisa att hon klippt till 18 skjortor och flera halsdukar till de äldre sönerna som nu är resfärdiga och skall via Örebro till Uppsala för att gå på skola. De har med sig en egen informator. Hon säger: *"om jag nånsin får höra honom vara Tyran och skamfull emot dem, skal jag hata honom i döden"*. Hon har dåliga erfarenheter från tidigare och tillägger: *"Man kan just få ondt i magen av sådana Scholfucksars Capriser och idéer, som vist inte faller på mogna, gamla och erfarne Karlar, hvad den prevention beträffar at de unga skola vara af lättare, gladare humeur, ser man ofta vederspelet at en ung torde af ovana at ens styra sig sjelf, låta ofta andra kienna väldet han fådt öfver dem, i all sin vidd"*.

Några dagar senare, den 29 september 1790, låter Ulrica Lovisa meddela att en eldsvåda startat på taket till huvudbyggnaden, men att gårdsfolket lyckades släcka branden och sedan reparera med nytt spån.

När det närmar sig jul, föreslår Ulrica Lovisa julklappar till gårdens anställda. Hon berättar också om äldste sonen Johan Abraham, som varit på marknaden i Linköping och blivit inviterad på en bal på slottet och en assemblé hos doktor Lodin. Utan att fråga sin mor har den 17-årige sonen gått till frisören och därefter köpt ett par silkesstrumpor. Hon ursäktar sonens beteende genom att säga: *"I sig sjelf betractad är ej underligt at ungdom vilja roa sig, vi hafva båda 2 i vår ungdom ganska gierna hoppat och dansat och vet jag ej om icke det hade varit mera ohöfligt resa bort då han blev buden i så hederligt folcks sällskap"*.

Lite senare skriver Ulrica Lovisa: *"blef missnöjd öfver at du ej kommer hem til Juulafton. Icke för det at jag har några Juulklappar åt dig men för at det alltid och vid alla tilfällen är ledsamt då du ej är hemma"*. Jean Abraham kommer dock när det närmar sig nyår.

Den 14 februari 1792 bekymrar sig Ulrica Lovisa över mathållningen. Hon säger att det är svårt att få tag i såväl fisk som vilt, kalvkött och ägg. Hon klagar också på det vardagliga middagssällskapet. Hon finner det *"obeskrifligt tedieuste sitta till bords med en hop Träbockar. [...] Från Wirteoser och Pedanter bevarare oss etc"*.

Jean Abraham kommer död hem till Godegård i sin resvagn den 12 mars 1792. Sista brevet från Ulrica Lovisa är daterat den 25 februari. Då väntar hon honom hem från Stockholm. Hon skriver om sonen Johan Abraham, om vilken hon fått goda nyheter och bekymrar sig särskilt om: *"Ingenting i verlden gläder mig så mycket. Gud hålle sin hand över honom och bevarare honom för Laster, låt oss hafva tålmod K: Far du kan väl få glädje en gång af honom och vår Herre drar väl försorg för honom ock en gång. Alle äro ej födde till at vara myror i verlden /:somdu:/ Hade han hafvit för ovanliga ägenskaper för sin ålder, blifvit mogen i förtid så hade jag kanske blifvit stolt däröfver. Nu går saken sin vanliga train och det goda hos honom bler mera att bygga uppå"*. Sonen är sjuklig hela livet och måste senare tas om hand.

Jean Abraham Grill: Brevet till Ulrica Lovisa Luning.

I Godegårdsarkivet finns bara ett tjugotal brev från *Jean Abraham Grill* till hustrun *Ulrica Lovisa Luning Grill*. De är väl spridda i tiden från 1781 till 1792 och är därför sannolikt hårt gallrade. Brevet är inte särskilt mångordiga och kärleksfulla. De rapporterar kort och sakligt om resvägar, övernattningar och middagsbjudningar samt ger enkla instruktioner om kontakter och betalningar som Ulrica Lovisa ombeds sköta. Jean Abraham rapporterar också om betalningar för diverse inköp och försäljningar som han själv har varit inblandad i.

Det är bara ett av breven som är särskilt intressant, ett som sänds från Göteborg den 14 juli 1791, alltså bara ett knappt år före Jean Abrahams död. Detta brev – och det allra sista – är skrivet med den lättlästa stil Jean Abraham gärna använder, medan övriga brev i mappen är skrivna med den betydligt mer svårlästa, tyskinspirerade stil som är vanlig vid den tiden. I brevet talar han insiktsfullt om sönernas framtid vilket är värt ett längre citat. Han berättar först att han läser en engelsk bok om lanthushållning och sedan plockar han fram flöjten eller violoncellen när han inte längre orkar läsa. Därefter följer:

Mina barns education och framtid är bland de saker jag emillanåth hafwit at grubbla uppå, och Jean Abraham [sonen Johan Abraham] som nu snart är 18 år gammal, bör i synnerhet tänckas uppå at han utwäljer någon födkrog, ty som Problem med alla sina många kunskaper, nu börjar bli gammal, så orkar han ey wara drifvande och eldig. J:A vänjer sig därigenom at blifva stadig men tillika senfärdig och som han tillika är lat så frucktar at han hädanefter har Problem, förlorar på en sida, hwad han winner på den andra.

I våras missionerade med honom hwad han med tiden ämnade blifwa, han swarade wäl köpman, men om det war dess hiertas tancka, wet jag icke, utan tror wärkeligen at han spekulerar på Godgård, men där vill mer till plogen än at hvissla [att spela flöjt, en kommentar han själv i sin ungdom fått ta emot av sin fader] och at sköta det stället fodras många insikter hwaribland en stor dehl kunna vinnas på KöpmansContoir.

Om han skref wäl, samt räknade fermt, så hade jag bättre utwäg at få honom placerad. [...] Jag ska spisa hos Bitterberg, och om tillfälle gifves, skal tala med honom och Morbror Petersen, om J:A kunde få arbete på deras Contoir nu i höst, då min tancka vore at låta honom ju förr dess hellre komma hit, då han ju kunde liggia i nästa rum till mig och jag om morgnar och aftnar undervisa honom, han kunde då få språkmästare, samt information på violoncellen samt tämjäs litet vid Contoirsaffairer. Jag fick sedan resolvera huru at göra med honom till hösten; den största swårigheten vore med hans spisning, men så kunde maten tils vidare hämtas, och om aftonen fick han liksom jag hjelpa sig, som han kunde; Innan jag slutar detta bref, hoppas jag kunna skrifva närmare härom.

Vår syster Tham kommer ner, så litar på hennes upsickt, emedlertid är Morbror Petersen som ärnar rekommendera till.

Christian Ulric, som jag menar är nu på sitt 15de år, får du tala med Herr auscultanten eller secreteraren Hornstedt om, antingen bäst vore at öfver nästa winter beholla honom hemma, för at continuera sina började studier i Musiquen samt rita för Herr Hedberg, recommenderandes at han mycket applicerar sig på at räkna och skrifwa för at komma till Rektor Ulric i Norrköping nästa år, då jag tillika ämnar begära, at han får gå på Ebersteins Contoir, samt när han warit där ett år, skicka honom till Hamburg, uti en dylik Schola som Commercieråd W[?] var; härifrån äro flere ynglingar; och berättas at de komma rätt skickeliga därifrån, at det kostar får ey hielpa.

De andra gossarna blifva tils vidare hos Herr Hornstedt, men låt dem ej försumma at dageligen rita, äfven som de mindre barnen, hvartil lägliga timmar väljas, och är angelägnare at barnen får lära rita, än målningarna.

Tala äfven med Herr Hornstedt, huru med musiquen bäst kan regleras om han åtager sig Informationen af disse Scolairer både på violin och Claver som jag hoppas och önskar, i synnerhet tils man får se hur Ahlbom kan med de yngre taga sig uth, fråga honom äfven om Storm nämnt något om han till hösten vill komma eller ey.

Forledit år nämde till Hedin at göra en [?] vagn till en häst för J:A, hör efter om den är färdig, målad och beslagen, annars låt skynda därmed, ty nu må J:A kunna resa därmed ensam hith äfvensom han får komma och passa upp sig sjelf äfven som andra Contoirsynglingar, unga Petersen och flere. Den gossen vill jag önska blef J:A modell och bästa vän. Skulle J:A komma så medsändes sätet eller pallen till min desobligaret.

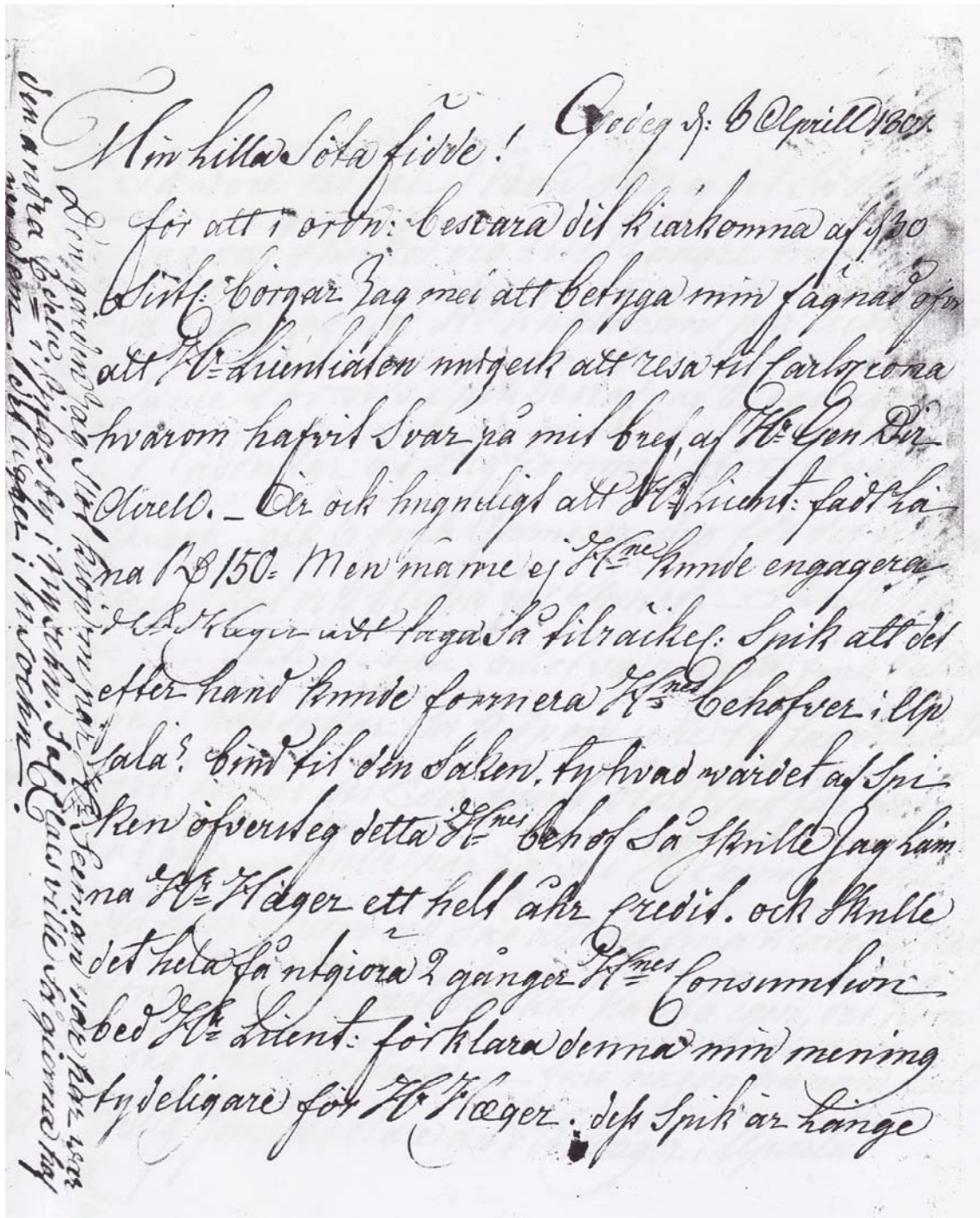
Hör efter om bestälta jernsängen vid Degeersfors är färdig, poleras behöfves icke, men låt måla honom och göra färdig buldans bottnen men utan trälistorna som kunna göras här och J:A medtager den. Metallknappar och fötter måste följa med; en dylik kan göras till 1 ½ aln bred, som Rådman Petterson begärt.

Biud på alt möjligt sätt til och bed äfven Herr Hornstedt encouragera Claes och Anton at continuera med studierna och önskade jag få dem til Prestvägen, BergsCollegium, annat Collegium eller Lagfarenheten; ty hvar skall man employera med framtiden så unga pojkar och för öfrigit äro studier dem alltid nyttiga i hvad wäg de sedan kommer at wandra, låt dem därföre continuera med Latin, samt bed Hornstedt eller Carlsson at börja litet med Ebreiska eller Grekiska med den som tycker snarast vilja bli Prest eller Profesor, som jag förmodar Claes, samt var god och gör ditt bästa at encouragera det. Jag har hört dig tilförne tala däremot, men gör ey det utan besinna at Prest är et hederligt Stånd, som alltid föder sin Man och kommer af alla tidigast därtill. Huru många köpmän blifwa ey banquerouterade eller ruineras genom andras banquerouter och på OstIndien är förtjensten nu så ringa at ingen yngling utan at första åren sättia sig i stor gäld, kan täncka därpå”.

Sista brevet den 20 februari 1792 är också lättläst. Det innehåller information om att Jean Abraham så snart riksdagen är slut kommer att resa hem över Norrköping och att han tänker sig att sedan bli hemma ända till hösten, om han inte måste göra en kortare resa till Göteborg. Då har han bara tre veckor kvar i livet.

Brev från Ulrica Lovisa till sonen Fredrik Wilhelm Grill.

I Godegårdsarkivet finns ungefär 200 brev från Ulrica Lovisa till sonen **Fredrik Wilhelm** och 400 brev från sonen till modern. Jag tar med ett exempel och lämnar samtidigt ett stilprov.

Min lilla söta Fiddle! Göteborg: 6 April 1800.

för att i ordn: beståra dit hiarkomma af 500
Riksb: borgar. Jag me: att betygga min fagnad of
att H: Arentz: utge: att resa til farlogona
hvarom hafvit svar på mit bref af H: Gen Dir
Örebro. — Der ock hugnligt att H: Arentz: fäst ha
na 18150. Men manne ej H: kunde engagera
der H: Arentz: att säga så til räcket. Spik att det
efter hand kunde formera H: behofver i Up
sala? Gind til den saken. Ty hvad värdet af Spi
ken öfverbeg detta H: behof så skulle jag läm
na H: Heger ett helt år kredit. och skulle
det hela så utgöra 2 gånger H: försommör
bed H: Arentz: förklara denna min mening
tydeligare för H: Heger. det Spik är länge

Den gamla boken har ett
som gånge har ett
den gamla boken har ett
som gånge har ett

I de äldsta breven från 1800 kallar Ulrica Lovisa sonen för: "Min lilla söta Fiddle!" Han är då femton år och går i skola i Örebro. Som vuxen kallar hon honom i stället: "Mon chère Frederic!"

I brevet ovan från 1801, berättar modern om spikförsäljningen via olika "commisionairer" och om svårigheterna att erbjuda dem "crediter". Hon är då änka sedan åtta år och driver Godegårds bruk på egen hand. Hon säger till "Fidde": "Det är horribelt hvad det är ondt efter pgr. Men G:L [Gudilov] att jag har hopp om att få, emedan rätt wackra Spikbeställningar ingå efter hand". Några rader längre ner säger hon sparsamt: "Hvad ny BonjourRock för Dig beträffar, min lilla Fidde, skal Du wist få, men en fråga, komer Herrarne hem på litet besök i Sommar? och kunde Du wänta till dess?" Hon säger också att "6 fina Chemiser (skjortor) äro för Dig tilwerkade. Skal och blifwa för Gustaf (FWG:s storebror). Skulle ni [...] behöfva några fina [...] halsdukar så kiöpen icke, ty Jag har ett godt förråd til Eder tjenst blott Jag får weta af det". I brevväxlingen finns mycket att hämta, särskilt om man mer ingående vill studera kvinnligt företagande och dra paralleller exempelvis till Söderfors och Österby bruk, som vid samma tid drevs vidare av Anna Johanna (III) Grill och hennes systerson Pehr Adolf Tamm.

[Flera brev kan läggas in här.](#)

Christina Maria Grill: Brev till Jean Abraham och Ulrica Lovisa.

Christina Maria Grill Tham ("Stina Maja") (1739-1818) var yngre syster till **Jean Abraham Grill**. Hon föddes i Helsingör och bodde sedan i Göteborg. Hon hade ett inte alldeles enkelt liv. Efter makens död 1781 bodde hon med starkt stöd av brodern ännu kvar några år i Göteborg. Efter Jean Abrahams död levde hon under mer än tio år huvudsakligen på Söderfors (1791-1802) hos sin syster **Anna Johanna** (III) och svågern **Adolph Ulric**. Mot slutet av den perioden flyttade hon in till Stockholm.

Christina Maria gifte sig 1761 med **Gustaf Tham** (1724-1781). Han var i allra högsta grad engagerad i Ostindiska Kompaniet. Som superkargör deltog han i expeditionerna med **Enigheten** (1757-1758) och **Prins Carl** (1760-1761) och (1763-1764), som kapten på **Lovisa Ulrica** (1766-1768) och som Direktör i tredje oktroyen från 1773.

Christina Maria och Gustaf fick tillsammans elva barn. Över hälften av dem gick bort kort efter födelsen eller i mycket unga år. **Abraham** (1762-1763) och tvillingarna **Vollrath Jacob** och **Claes Sebastian** (1766-1766 resp 1767) dog redan som spädbarn, **David** (1769-1773) och **Gustaf** (1771-1773) i ung ålder. **Christian Lorentz** (1773-1788) blev kornett och dog under en militärmarsch från Stockholm till Göteborg, förmodligen i en fältsjukdom. Sonen **Pehr Adolph** (1774-1856) blev också officer men klarade sig bättre. Han tog successivt över Österby bruk efter sin moster Anna Johanna (III). De fyra systrarna sist i syskonskaran levde alla förhållandevis länge. Det var **Anna Maria** (1775-1859), gift med kanslirådet Lars David von Troil, **Christina Gustava** (1776-1847) som länge var sjuklig, **Anna Johanna** (1777-1855), som under stora delar av sin uppväxt levde som fosterdotter hos Anna Johanna (III) och Adolph Ulric och gifte sig med brukspatron Isak Gustaf Sehman och slutligen **Elisabeth Carolina** (1779-1868), gift med brukspatron Carl Östberg.

Breven till Jean Abraham (174 st) och efter hans död till Ulrica Lovisa Lüning Grill (53 st) har lästs och renskrivits av **Catherine Lagercrantz** och därefter citerats och kommenterats av Märten Persson.

De tidigaste breven från Stina-Maja till Jean Abraham är från 1755. Då hon är sexton år. Där har hon ett ganska barnsligt sätt att skriva. I de första breven hittar man också några små ord där rester av den danska stavningen går igen, den som hon lärt sig under åren i Helsingör. På den tiden fanns inte någon etablerad norm för hur svenska ord skulle stavas och man kan därför känna igen både ljudenliga och mer dialektala uttryck på stavningen. Skrivsättet ger även en uppfattning om skillnaden i utbildning mellan unga flickor och pojkar. Kanske har Stina Maja fått ta på sig en alltför stor och viktig roll i hushållet efter moderns död 1754.

Den 15 januari 1755 säger Stina Maja att hon "*får blifva hemma och hålla fast i huset så att det ej löper bort*". Hon skriver till Jean Abraham med adress i Helsingör, första anhalten på hans första Kina-resa och *tillägger "Är någon i Elseneur som frågar efter min lilla paerson, så war så beskielig och hälsa densamma från mig"*.

Den 30 november 1757 tackar Stina Maja för gåvor från Frankrike, där Jean Abraham bor och praktiserar på ett handelshus: "*De mig tilsenda solfjedrar woro [...] ret wakra och i synnerhet som det er det aldra nyaste modet her i stan är ingen som har sådana mer än Sahlgrens, perlorna har jag ock holt til godo med*".

Stina Maja tycks ha flera friare, men tackar nej till dem alla. Den 10 februari 1759 frågar hon Jean Abraham vad han tycker om hennes intresse för Gustaf Tham och säger att denne måste göra minst en resa till Ostindien innan de kan förlova sig. Hon tillägger: *”Om du skal ha dig någon Götheborgs flicka så får du skynda dig hem”*.

I början av 1763 dör fadern Abraham Grill och flera av Stina Majas yngre syskon tas om hand av släktingarna i Stockholm. **Anna Maria** (1747-1812) får bo hos familjen Gemnich. **Claes** (II) (1750-1816) och **Anna Johanna** (III) bor hos sina namnar i Torstensonska palatset vid Norrmalmstorg (nuvarande Gustav Adolfs torg) och **Johanna Carolina** (1752-1804) flyttar in hos farbrodern Johan Abraham Grill och hans hustru i Grillska huset vid Stortorget. Den 25 november 1763 skriver Stina Maja: *”Syskona [...] finner sig rätt nöjda der upe [...] Farbröderna och Fastrarna är mot dom som om dom wore deras egna barn [...] Jag hade emnat at behullit en af mina syskon hos mig, men som Farbröderna wille hafwa dem up alla sammans och jag fant at det war större förmon för dom at [...] få lära mera en jag hade kunnat lärt dom. [...] Jag försäkrar at det kostade otroligt på mig at schiljas wid fyra så kiära syskon och i synnerhet som jag hade warit i mors ställe i 9 år för dem [...] men jag har et rent samwete, jag wet at jag gjort så myket som hos mig har ståt at kunna göra”*.

Mellan kusin **Anna Johanna** (II) (1745-1801) och hennes tilltänkta blivande make Henrik Wilhelm Peill är det stundtals bråk med flera uppslagna förlovningar. Peill är i oktober 1764 på sin Grand Tour och Stina Maja skriver: *”Peill är utrester til Berlin at helsa på sin Morbror Meitens och är ganska lång om tin innan han kommer hem, han har redan warit borta ett år och ler inte komma hem på ett ennu, hon önskar at han wille blifva borta ennu lengre”*.

Stina Maja vet att Jean Abraham länge har haft ett gott öga till kusinen Anna Johanna (II) och den 12 december 1766 skriver hon till honom i Kanton: *”Peill är utrikes, så at det kunde ennu wara någon aparans om du skyndade dig hem, men jag wet inte huru wida du skulle wara lycklig, hon er så endrat sedan denna olyckan har hent Familjen [Växelprocessen och faderns sjukdom] at man näpeligen kan kienna igen henne, med et ord som mig er berättat skal hon inte bry sig om någonting utan helst wara för sig schelf”*.

Långt senare, den 27 juni 1772, har Stina Maja fått kunskap om broderns vänskapsförbindelse med Ulrica Lovisa Lünings. Hon skriver: *”Jag gratulerar dig her til utaf alt hierta och fägnar det mig så myke mera at dit wahl har falit på den Flikan som hon er så alment elskat, och at jag har den lyckan kienna henne, jag tycker ganska myke om henne, jag mins då jag fick si henne första gången, men om jag då hade trot at det med tiden skulle ha blifvit min swägerska hade jag wist söckt mer at winna hennes wenskap”*.

I april 1774 uttrycker Stina Maja sitt gillande över att Baron Fredrik Preis har yttrat sina tankar om äktenskap med syster Anna Maria och tycker att hon inte bör avslå ett sådant fördelaktigt anbud.

Så går vi ännu några år framåt i tiden. Nu berättar Catherine Lagercrantz:

Adolph Ulric, som var rik från födseln, behövde inte tänka på att resa till Ostindien för att göra sig en förmögenhet. Han kunde i stället som många andra mycket rika unga män göra en Grand Tour i Europa, dels för bildningens skull, men framför allt för att besöka familjens handelspartners. Resan startade den 30 maj 1776 från Stockholm. Som resällskap bjöd han den mytomspunne sex år äldre Carl Bernhard Wadström – enligt gamla uppslagsböcker en stor filantrop och industriman, men enligt senare års forskning

mer av en mytoman och äventyrare. Resan beräknades ta ett par år i anspråk, men i februari 1778 nåddes han av budet att hans mor hade dött den 3 januari. Enligt planen skulle resan fortsätta till Schweiz och Nürnberg. Resan fick tvärt avbrytas och Adolph Ulric och C B Wadström begav sig skyndsamt hem via Frankfurt och Berlin. I Berlin fick Adolph Ulric kondoleansbrev från kusinen Jean Abraham. Han önskade inte bara kondolera sin kusin. Han ville framför allt veta Adolph Ulrics avsikter med yngsta systemen Anna Johanna, som nu var 25 år fyllda och giftasvuxen sedan länge. De två hade levt som syskon under samma tak, men så småningom uppstod ljuv musik dem emellan och Anna Johanna skickades allt oftare på långa visiter till Vällinge där hennes faster Anna Maria Gemnich bodde. Adolph Ulric svarar svågern från Berlin dit han nått den 28 februari 1778.

Adolph Ulric skriver: *"Jag skyndar mig så mycket som vägar och årstid det tillåta. [...] Under all olycka kan jag ej nog samt tacka Gud, som bibehåller wid hälsan det käraste som jag nu äger i Sverige. [...] Hwad arrangementerna angående Cousin Anna Johannas logi widkommer, har jag lätteligen föreställt mig att hennes delicatesse skulle för mycket röras, om hon skulle bo uti samma hus som jag wid min hemkomst, men wad hindrar att jag icke för den kårta tiden som jag håppas att komma till att bo ensammen ej taga mig rum på någodt ställe, i synnerhet som vårt stora olyckliga hus ej hade annat rum för mig än en af windskamrarna, och som jag tycker det skulle se ganska illa tänkande ut om jag lika som skulle kiöra ut den som min salig mor bewist så mycken kärlek. [...] Obligera Cousin Anna J: att bo kvar, och låt mig så länge få taga mig rum någon annor städes"*.

Eftersom Adolph Ulric och Anna Johanna (III) var kusiner hade de varit tvungna att gå till Kungs för att få lov att gifta sig. Adolph Ulric kommenterar saken i ett brev från Stockholm till Jean Abraham den 7 maj: *"Mitt tillämnade giftermål är redan mer bekant uti staden än om den största Herre skulle gifta sig. Konungen har från Cabinettet kommit ut på Couren och sagt, att han gifvit låf till ett giftermål som rätt mycket fögnat honom. Ehuru hedrande detta kan wara, så flatterar det mig ej så mycket som det jag hört alla människor säga, nämligen att de ej kände många som så kunde remplacera den aflidna Fru Grill [Anna Johanna (I)], som den person jag nu får äga"*.

Nu åter till Christina Maria. I början av 1781 insjuknar hennes man Gustaf Tham. Av den sjukdomsbild hon beskriver kan man se att det handlar om hjärtproblem med kärlekskramp, dålig blodcirkulation i benen, magbekymmer och andningssvårigheter. Han dör den 17 september. Hon säger den 3 november: *"Så lång som dagen er går jag mäst åter och trampar golfwet, grunnar och blöter mina ögon, öfver min stora förlust, han är och blir sacknad af mig, så länge jag har en warm blosdråppe i mig"*. Hon hoppas att Jean Abraham ska ersätta hennes make i Direktionen, men något sådant beslut kommer inte. I angränsande brev framgår det att hon är på väg att sälja en servis och den 21 november säger hon att den ligger inpackad och klar att sända till Stockholm. Det kan mycket väl vara "servisen med kycklingtranan", som hon i så fall har ärvt efter fadern (1763) eller brodern Lorentz (1773) och som så småningom kommer att landa hos Anna Maria Preis i Stockholm och till sist hamna hos Fredrik Wilhelm på Mariedam (1812).

Efter makens död blir Jean Abraham ett starkt stöd för Christina Maria, framför allt när det gäller ekonomiska ting. Som änka är hon numera själv myndig och dessutom tämligen välbeställd, eftersom hon är aktieägare i Ostindiska Kompaniet. Hon försöker med broderns hjälp placera ganska stora summor pengar mot ränta, som dock ibland kan vara svår att driva in. Hon får också viss hjälp med placeringarna av olika medlemmar inom Direktionen.

Christina Maria har sin bostad inne i Göteborg, men driver också landeriet Mariedal i Gamlestaden, en lantegendom som numera är riven, men låg ungefär på platsen för gamla SKF. Där vistas hon och barnen i stort sett hela somrarna.

Den 29 januari 1783 säger Stina Maja: ”*Jag har icke hört det minsta utaf något Directyrswal, warken för detta närvarande icke heller för det tilkommande*” [ny oktroj 1786]. Hon tillägger: ”*Sanderberg går sellan hem nu, jag vet inte om det kan ha någon orsack at jag er Enka och han Enkling, men det har ingen fara å ömse sidor, wi äro båda bäst sådana wi nu äro, gör dig inga tankar fast jag så här skrifver, ty sådant har alls inget at betyda*”. Tilläggas bör att Jean Abraham och David af Sanderberg hade svårt för varandra och man kan förstå att en sådan nyhet inte skulle vara särskilt välkommen.

Den 22 mars 1783 dör Anna Johannas (III) och Adolph Ulrics enda barn **Claes Abraham**. Feber och utslag uppges vara orsaken, men svägerskan Ulrica Lovisa på Godegård misstänker på goda grunder att dödsorsaken är den ovanliga engelska sjukan (rakitis). Paret Grill får sedan inga fler barn. Bostaden i Torstensonska palatset som de delar med herrskapet Peill fungerar inte bra för familjerna och de kommer inte heller överens. Paret Grill hyr därför en bostad i kvarteret Gropen (ungefär där NK nu ligger) och flyttar efter någon tid till en stor lägenhet vid Drottninggatans östra sida. År 1783 övertas Torstensonska palatset av prinsessan Sofia Albertina, som låter bygga om det till utseendet det har idag, med fronten ut mot nuvarande Gustav Adolfs torg. Det blir en pendang till det dåvarande, relativt nyuppförda, numera rivna operahuset. Paret Peill bosätter sig samma år i närheten, i ett hus i kvarteret Björnen på västra sidan av Drottninggatan. Huvudbyggnaden vid Österby bruk står klar 1784.

Sommaren 1783 gör Jean Abraham ett längre besök i Göteborg och ordnar upp Stina Majas affärer. Den 24 oktober berättar hon om brodern Claes i London vars partner Lindegren i det engelska handelshuset just har dött och att deras firma riskerar att gå i konkurs. Så blir det också, men redan i april påföljande år har broder Claes börjat med affärsverksamheten igen.

Sommaren 1784 pågår förhandlingar om militärt engagemang för sönerna Christian Lorentz och Pehr Adolf. För de unga sönerna (då 10-11 år) kunde man på den tiden betala en summa i förväg (ett ackord) för en tjänsteställning som officer och fick då som anställningsförmån ett boställe som man inte behövde tillträda, men mycket väl kunde arrendera ut. I brev till Jean Abraham den 8 september 1784 uttrycker hon sin stora tacksamhet för all den hjälp han ger henne i denna sak och i andra ärenden. Hon berättar också att auktionen på de hemkommande ostindiska skeppens laster har gått så dåligt att någon utdelning inte är att hoppas på.

Den 22 december 1784 berättar Stina Maja att sönerna nu har fått officersfullmakterna som kornetter underskrivna av Hertig Karl. Hennes släkting David Tham har givit ungherrarna en del pengar och varsin sadelmundering som present, vilket hon är glad och rörd över.

Adolph Ulric och Anna Johanna har vid denna tid tagit vårdnaden om Stina Majas dotter Anna Johanna Tham. Kanske har de gjort detta för att fylla tomrummet efter den lille sonen Claes Abraham. Hon skriver den 26 januari 1785 till Jean Abraham i Stockholm och vill veta vad han tycker om dottern och arrangemanget.

Sommaren 1785 drar det ihop sig till stor syskonträff på Godegård. Alla systrarna och bror Claes kommer att resa dit. Mötet blir av och är förmodligen trevligt, men kommenteras inte efteråt i breven. På nyårsafton 1785 skickar Stina Maja varma välgångsönsknningar och säger:

"Gud låte mig all dri sackna dig och din goda hielp, jag håppas du skall behålla samma wenskap hädanefter som hittills för mig och de mina".

Den 21 juni 1786 skriver Stina Maja om sina söner, som ännu inte har ryckt in: *"Det talas myke om at hans Maiestät skall koma hitt, och således will jag gerna ha dem Presenterade, men då kunde förefalla åtskilliga frågor och då wore det en stor skam om di inte kunde swara ricktigt på wad deras förman heter, huru många Compagnier, wad di hetter, warest di ligga och alt sådant mera som jag nu inte kan angifwa. Derför will jag be dig wara god och genast skrifwa till Hamberg der om och bed honom gifwa alt detta til lika med mera till kienna, di er så okunniga her utti, så at jag blygs der wed. Her er ingen som jag kan få weta detta uttaf, emedan her er ingen som kiäner wed LifRegementet. [...] Nu låter jag göra Uniform, emedan jag tror at det blir Dragonmöte".*

Några veckor senare, den 19 juli har kungabesöket ägt rum: *"Jag har skolat klädt minna båda söner för första gången utti Uniform, det har förorsakat myke beswer och temmeligen myken kostnad, i synnerhet hwar det swårt her på orten som her inte fanns någon uttaf det regementet, men så blef dom aldeles ricktiga och hade mina söner den lyckan at di fick kyssa hans Maiestäts hand, som inte monga fick, det skede wist inte för deras Personers skuld, men i anseende til Regementet som di kiente wed".*

Den 10 mars 1787 har Stina Maja anställt en mamsell för sina flickor som heter Frangson [Fransson]: *"Hon har för utt warit hos General Dyritz [Du Rietz] et År, sedan har hon haft Pangtioner, [inackorderingar] men det wille inte bära sig, orten er för dyr, [...] sådant alt kostar Pengar, men det får bli derwed, jag får icke glöma Flikorna fast jag kommer ihåg Gossarna".*

Stina Maja skriver den 14 april 1787: *"Jag blyges hwar gång jag läser igenom dina brefwer som alltid äro upfylta med beswerligheter ibland för mig och ibland för mina söner, jag kan inte tacka dig som jag både wille och borde, men jag sir huru wähl den gode Guden har lagat för mig som utsiedt dig til min Redeliga hielpare och utom dig, wore mina afärer i allra största oårdning, her lefwer en Rick belönare öfwer os, han skal weder gellat, han uppehåller dig och, at du måtte få lefwa hos dina många kiära Barn".*

Den 17 oktober 1787 berättar Stina Maja att sönerna är i Uppsala för studier, men att de gärna vill hälsa på i Stockholm. Hon fruktar att de inte kan komma dit utan att bli presenterade och då tror hon att när folk får se hur lång Christian Lorentz har blivit (14 år), så är risken att *"di torde pretendera at han skall göra tjenst".*

År 1788 gör Anna Johanna (III) och Adolph Ulric en resa till England. Hennes dagbok över resan finns utgiven i bokform, redigerad av Catherine Lagercrantz. På utvägen stannar de den 29 april hos Christina Maria i Göteborg och lämnar under bortovaron fosterdottern Anna Johanna hos sin moder. Resan avbröts när Gustaf III:s ryska krig bröt ut. Den skulle annars enligt planerna ha fortsatt till Frankrike. Den 20 augusti är paret tillbaka i Göteborg. På hemvägen i Västerås möter de Livregementet och Christian Lorentz som skulle marschera till Göteborg. Han dör någon tid senare i Kungälv, förmodligen i en fältsjukdom.

Nyårsaftonen 1790, som var Stina Majas födelsedag, tillbringar hon på Söderfors. Troligen är det inledningen till hennes långa vistelse där. Tidigt på morgonen överraskar syskonen henne med ett vackert upplyst och dekorerat rum med Grillska vapnet i fonden och fem stjärnor som symboliserade hennes barn. Barnen steg in i rummet och sjöng flera visor för sin mor. Det

vackra arrangemanget finns återgivet i en bevarad akvarell. Därefter blev det kaffe och te i ett angränsande rum. Senare under dagen blev det middag med fyrverkeri i parken utanför. Dansen pågick långt in på natten. Festligheterna beskrivs livfullt för Jean Abraham i ett brev den 3 januari 1791, men där skymtar också en gnagande oro för dottern Gustava, som varit sjuk [”convulsioner”, som skulle kunna vara frekventa epileptiska anfall] en längre tid.

Den 9 maj är Stina Maja kvar på Söderfors, Hon oroar sig för skötseln av hennes hus och för landeriet i Göteborg och misstänker sina anställda därnere: *”som man alltför wähl wet äro sielfswoldiga då di inte har någon som sir sig på fingrarna”*.

Sommaren 1791 är Jean Abraham i Göteborg. Han ser om systemns hus och samråder med henne om reparationer och annat. Den barnkäre svågern Adolph Ulric på Söderfors tar hand om sonen Pehr Adolph (Petter) medan han studerar i Uppsala och lånar honom också ett par bra hästar, en dräng och diverse utrustning. Han gör även utflykter med döttrarna, bland annat till Älvkarleby marknad.

Den 20 juli 1791 gör Stina Maja en anmärkning som kan noteras: *”Peill är på Österby. Frun har inte varit här sedan jag war uppe för sex år sedan, olika kierlek syskon emillan, Gud nåde mig om du wore så kall emot mig, då stog jag mig inte mer än jemt, men jag tar A: parti [Adolph Ulrics] han har inte skulden på sin sida”*.

Av brev den 8-9 augusti 1791 framgår att Jean Abraham har köpt ett hus i Göteborg. Hon har mycket detaljerade önskemål om saker som ska köpas och ordnas för hennes eget hushåll, i tron att hon snart ska komma tillbaka hem, men Gustavas hälsotillstånd omöjliggör detta. Jean Abraham är förmodligen så välvillig och hjälpsam att han nästan har kommit att bli som en ”extra make” för henne.

Den 29 i samma månad berättar Stina Maja om arbetena med den nya kyrkan i Söderfors. Taket är vitlimmat och en bildhuggare har gjort predikstolen och korset som ska stå på altaret. Hon skriver: *”Kyrkjan blir ganska waker och nog kåstsam för enskild person at betala, men som di ingen har at spara före så må dom göra någe för efterwärden, men det som jag mest tyker om, at han all dri nämner om Kåstnan”*.

Senare under hösten bekymrar sig Stina Maja om sina anställda i Göteborg, där vissa inte har så mycket att göra, andra börjar bli gamla och sjuka och några fortsätter att göra en utmärkt insats. Man anar att tiden i Göteborg börjar gå mot sitt slut.

Tydligt bor Jean Abrahams äldste son Johan Abraham hos närstående i Göteborg, för Stina Maja undrar i brev den 12 januari 1792 om det är rätt plats för honom. Detta är det sista bevarade brevet hon skriver till honom.

Den 23 april 1792 skriver Stina Maja ett långt brev till sin svägerska Ulrica Lovisa och beklagar sorgen över Jean Abrahams död i mars 1792. Hon bekymrar sig återigen över deras äldste son: *”At hafwa Bror Johan Abraham qvar i Götheborg wore aldeles inte för honom tienligt. Götheborg är inte den ort som är passande för en ungdom, som inte sjelf har lust för arbete och all dra minst då man inte har någon som jemt har upseende på sig. [...] Jag har sökt underrätta mig på flera håll om honom [...] emedan han för mycke sysselsätter sig med nöjen, och sådant har dom der till ett stort öfwerflöd. Syster wet sjelf at den tanken som man först fattar om en person, bibehålles längst, detta jag nu skrifver, äro ord som jag sade till Salig Bror då han sista gången hwar här. Syster får inte tilräkna Morbror Petersen om han*

inte återtager honom, det är werkeligen för hans eget bästa. Jag önskar att jag varit i Götheborg och att han hade welat fölt mina råd, så hade en hel hoper saker inte hent honom, som han nu måst erfara, handeln skall han inte hafwa mycket håg för, månne han inte skulle hafwa håg för bruksrörelsen, så att Syster kunde få honom på någe stelle, hwarest han blef hollen till göromåhl och allwarsamhet, jag gör mig försäkrat, at der som inga sådana nöjen wankar, så förfaller lusten af sig sjelf, och nu sedan han varit så olyckelig och förlorat sin hederliga Fader, fattar han säkert till Eftertanke och kan wisserligen bli en bra kar i framtiden. jag gör mig alldeles för säkrad der om, bara man kan hitta det som är för honom passande. Söta syster jag ber ännu en gong bli inte missnögd på mig, som är så widlyftig i en sak som inte kunde anngå mig". I samma brev tycker hon sig ha hamnat i någon sorts civilarrest på grund av dottern Gustavas sjukdom, som inte blir bättre. Hon tycker också att hon saknar möjlighet att se till sitt hem och att hennes affärer blir lidande efter Jean Abrahams död. Han vårdade hennes ekonomi och egendom som sin egen och lämnade ingen möda ospard. Hon gratulerar också svägerskan som kunnat ha så god överblick över ekonomin eftersom Jean Abraham så ofta var borta. Senare framgår det att svågern Adolph Ulric har tagit över en del av arbetet med Stina Majas ekonomi.

I brev den 11 juli 1793 får Ulrica Lovisa veta att hennes två söner Claes och Anton har varit på Söderfors sedan midsommar och nu återvänt till Uppsala. Adolph Ulric och Anna Johanna (III) hade gärna haft dem kvar längre, men Rektorn oroade sig för att de i så fall skulle försumma för mycket. Stina Maja säger att Söderfors *"är ett ställe att formera ungdom på. Emedan här är stränghet, ordning och nöjen"*.

Den 1 augusti 1793 jämrar hon sig litet på nytt: *"Stackars ett fruntimmer som inte skelf kan förkåfra sin egendom, mister sitt stöd, är nödsakadt lita andra till, hware för öferriget som i en sort Ciwil Arest, det kåstar på, män jag får komma ihåg att det kunde wara wärre"*. I november ska Adolph Ulric och Anna Johanna (III) flytta in till Stockholm och hon ska vara kvar på Söderfors. Hon har besökt Österby och berättar att *"Farbror Grill"* (Direktören Johan Abraham) verkar pigg och rask för sin ålder. Han är då närmare 75 år och tar fortfarande väl hand om Stina Majas ogifta syster Johanna Carolina, hon som periodvis också brukar bo hos systemen Anna Maria Preis.

Den 30 januari 1794 nämner Stina Maja helt kort att Ulrica Lovisa har lyckats sälja det hus i Göteborg, som Jean Abraham köpte året före sin död.

Den 29 september 1794 berättar Stina Maja för svägerskan att herr Godsten som arrenderar hennes trädgård visserligen betalar arrendet, men inte sköter den som sig bör: *"män den som icke skelf kan si efter får låta mycket pacera som inte borde wara. Jag skall bli rätt glad då jag kan fatta något wist beslut warest jag skall stanna för min öfwriga lifstid, di mästa af mina Wänner i Götheborg äro borta, somliga döda, och andra bortflyttade, och utom dess så måtte Götheborg si utt som en förstörelse sedan så många olyckor öfvergått den staden [flera allvarliga stadsbränder på 1790-talet], men med tiden torde den bli bra nog, sedan de fått Porto Franck [Porto Franco, en viss tull- och handelsfrihet], män där skall wara oerhört dyrt på alting"*. I samma brev kommenterar hon också syskonbarnens uppfostran och deras musikalitet: *"Skulle inte Syster låta dem få lära Rida och Fäckta, det kåstar mycke, men det sätter skick på kräppen, Anton har mycket lust för at spela Claver, män han säger at han inte har någe Claver som duger at spela på och det är skada i synnerhet som han har lätt för alt och har mycket aplication, Claes har äfven och mycken lust men uttaf det han hör illa, så tror jag inte at han kan koma så långt i musiken"*.

Den 2 april 1795 tycks Stina Maja ha kommit till ett beslut angående boendet: ”*som hastigast hwar jag lite före jul inne i Stockholm. Warelsen där hwar endast åtta dagar, det war första gongen sedan jag kom hit upp, detta skedde inte för mit nöje utan af nödvändighet, jag skulle rådgöra med mina anhöriga och wänner vilket beslut jag skulle taga för min öfwriga lefnad, och som alla rådde mig til at flytta till Stockholm så har jag beslutat det åtminstone för ett år, få si hur jag kan finna mig där, och huru det kan bli med min Gustafwa [...] Emedlertid säljer jag inte warken mitt hus eller Gammelstaden, utan hyrer ut och arenderar bort det samma tills vidare, hwad som kommer at beswära mig ganska mycke så är det at jag nödsakas göra en resa ner til Götheborg för att taga upp alle handa saker och sätta andra i ordning, sedan de warit så mycket rubbade wid den senare olyckeliga eldswådan*”.

Från Stockholm, där Stina Maja numera är bosatt huvuddelen av året, kommenterar hon den 21 april 1797 i sitt brev till Ulrica Lovisa: ”*Det war just en bedröfvelig händelse med Peills hastiga frånfälle, han sacknas mycke uttaf alla hans wänner, hon finner sig temmeligen bra, är mycket sysselsatt med genomläsandet utaf en hoper papper, Bror A:U: Grill är den som hielper henne till rätta. [...] Om hon får köpare så tänker hon sälja sitt hus*”.

Adolph Ulric dör den 1 oktober 1797. Den 30 i samma månad skriver Stina Maja från Söderfors till Ulrica Lovisa: ”*Här har warit och är ett bedröfwelligit hus, en förlust och en sacknad som inte med pennan kan tolkas, 3 wickor före den olyckshändelsen med Salig Bror Grills hastiga frånfälle hade jag flyttat till Stockholm, medan syskona hade beslutat at göra en resa till Garpenberg och därifrån till Erkebiskopinnan von Troil, min Gustafwa som båda syskona hade så mycken wänskap för, hwar med dem medan hon måde då rätt bra och som det war Grillens största glädje at göra anndra nöjen, så tilskyndade han min Gustafwa at få si dessa ställen, under resan mådde han bra nog, men en dag hade han måt illa på det senare stället. Om mandagen kom di hem, då måde han bra, men tisdagen war illa, då han där efter fick en swår andtäppa, men fredagsnatten fick han ganska swår atack, så at han förlorade för några timmar all sans men det war inte slag, han blef sedan bättre igen så at han fick i gen både sans och målet, di skickade jenast efter Afzelius, som försäkrade at om ingen annan tilstöt infant sig skulle det inte ha någon fara, men oaktat det så war det slut Söndag morgon*”. Hon tillägger längre ner i det långa brevet: ”*Näst Syster Anna Johanna är jag den som förlorat alldra mäst, Nu har jag för tredje gången mist mitt stöd, Nu har jag alldeles ingen at anlita som kan göra mig biträde, det kårstar obegripeligen på mig, uttom den redeliga hjelp jag kunde hafwa uttaf honom så hade jag och mina barn en far i honom, mitt och hans annsåg han lika angelägenhet, han sörjes och sacknas på lika sätt som salig Jean Abraham*”. Slutligen säger hon: ”*Har jag warit med i de glada dagar och syskona Grill delt monga bedröfwade med mig, så både bör och will jag dela de bedröfwade med henne, nu gifve Gud, at jag i någe måhl kunde lätta hennes bekymmer*”.

Dödsfallen följer på varandra. År 1799 är det dags igen, nu dör farbrodern Johan Abraham. Den 3 oktober berättar Stina Maja för Ulrica Lovisa om auktionen på Österby: ”*Auction har gott för sig på Österby, och där har solts alt wad som hört till Salig Farbror, alt har stigit högt, denna auction har kostat mycket på Gumman, som inte är underligit, hon är således alldeles utesluten helt och hollit från Österby med mera, öfver wintern bor hon qvar i huset men sedan lär hon få hyra rum som anndra*”. Att Stina Maja inte känner någon större vänskap med änkan Christina Elisabeth Fischer Grill, framgår tydligt mellan raderna.

Michael Grubbs (af Grubbens) tredje konkurs i mitten av 1790-talet gick till förhandling ända upp i Högsta Domstolen och avslutades inte förrän i januari 1802. Grubb hade år 1784 lånat 350 riksdaler av Jean Abraham och skuldsedeln såldes efter hans död till hovauditören

Steinholtz, som tillsammans med ett tiotal andra fordringsägare begärde Grubb i konkurs. Grubbs bitterhet över Grills och hans hustrus bristande generositet framgår med all önskvärd tydlighet av inlagorna till rätten. Grubb menar att det var med hans hjälp i Kanton som Grill uppnått sitt ekonomiska välstånd och kände sig illa lönad för detta. Stina Maja kommenterar saken i brev 14 oktober 1799: *"Det vilt någe til at bita ifrån sig då man har en sådan ---- at göra med, som söker sin winning, lika mycke på wad sätt. Jag kienner aldeles inte om herr Micael Grubb war någonting skyldig til Salig Bror Lorents, min Söta Svägerska kan lita på at om jag hade den minsta wittenskap här om skulle jag genast gifwa det till kienna. Män efter all sannolikhet så kunde han wähl inte utgifwa sin skuldsedel så han hade at fodra, således endast at göra mera krongel och utdreckt med saken"*.

Från år 1800 blir banden tätare mellan brevskrivarna genom att Stina Majas son **Pehr Adolph** (Petter) och Ulrica Lovisas dotter **Anna Margareta** (Anna Greta) kommer att ingå äktenskap. I brevet den 1 maj kostar hon ändå på sig en kommentar: *"Den 14 dennes ska det bli auction i Grillska Huset, men vad tycker syster at Gumman blir qvar i huset och kan höra den kluban slå och hon säljer Gubbens kläder och sin mors och moranens kläder. [Grills hade länge en mörkhyad betjänt/sällskapsgosse i huset] Gud wari lof för at inte ha så mycken skyld"*.

Den 19 juni nämner Stina Maja *"Petters händelse"*. Det handlar säkert om att han ingick i oppositionen bland de yngre adelsmännen vilket ledde till att han avsåde sig adelskapet vid Riksdagen i Norrköping 1800 och därefter skrev sitt efternamn Tamm. I samband därmed avskedades han också från Livregementet. I breven uttrycker Stina Maja mycket blandade känslor över dessa händelser. Många år senare (1826) återfick P A Tamm adelskapet.

I breven från 1802 framgår det att Anna Johanna (III) på olika sätt försöker kompensera Petter Tamm för de yrkesmässiga möjligheter han förlorat efter Norrköping. Hon involverar honom alltmer i skötseln av Österby. Tyvärr drabbas Petter av stor sorg 1803, efter bara ett års äktenskap, genom att hustru Anna Greta avlider efter en kort tids sjukdom, eventuellt som följd av en fallolycka. Vissa forskare menar att missfall kan vara en annan tänkbar dödsorsak. Redan samma år hittar Petter Tamm en ny kärlek i Charlotte Ehrenbill, släkt i släkten.

Med tilltagande ålder glesnar brevväxlingen. Den 17 juni 1806 konstaterar Stina Maja att hon stöttar sina döttrar och *"vandrar från den ena barnsängsstugan till den andra"*. Det framgår också att syster Anna Maria Preis har flyttat till Nyckelvikens över sommaren. I september samma år nämner hon att Anna Johanna (III) ska till Söderfors för att ordna med uppförandet av en *"Diursal"* som ska komplettera naturaliekabinettets Fågelsal. Den 3 april 1807 anser hon att Anna Johanna (III) *"blir så masif, så at hon sir utt som en Prostinna"*. Systemen sägs under fyra månader ha levat i sus och dus i Stockholm och då kan hon ju vara *"mätt uttaf en sådan levnad, så at lungnet blir anjenämt"*.

Den 22 april 1809 skriver Stina Maja att syster Anna Johanna (III) har varit sängliggande i 14 veckor med illamående och kräkningar, men att hon aldrig klagat över sina plågor utan är nöjd med den högsta behag. Gustava har flyttat från Stina Majas hus till systemens för att sköta henne och är oförtröttlig i sin omsorg. Den 26 juni 1809 uttrycker Stina Maja sorgen över sin avlidna syster och minns allt gott hon har gjort för henne och hennes barn under många år.

Adolph Ulric Grill: Brevet till Jean Abraham.

Jean Abraham Grill föddes 1736 och *Adolph Ulric* 1752. Trots att det skilde sexton år mellan kusinerna hade de stort utbyte av varandra. Båda var medlemmar av Musikaliska Akademien och skickade noter och andra musikalier till varandra. De ingick också båda i Kungliga Vetenskapsakademien. De 90 breven i Godegårdsarkivet är som regel mer kortfattade och effektiva än breven från de kvinnor vi hittills har fått ta del av.

I brev den 28 december 1780 skriver Adolph Ulric: *"Min egen Corpus är lika diger som förut, min hustrus magrare utan tillfällig fetma och min lille gässes, lika sjuklig som han har varit"*. Han skriver också om Carolina, syster till Jean Abraham och Anna Johanna (III): *"Carolina är som hon förr varit. Hon är ännu hos oss och det är både mig och min hustru obekant huru länge wi skall logera henne eller ej, som förefaller oss så mycket underligare som Farbror Grill [grosshandlaren Johan Abraham i Grillska huset] och Preissens wäl weta huru trångbodda wi äro. [...] Farbror Grill har ej sagt ett enda ord, ej gjort min hustru den allra minsta höflighet för Carolinas 1 ½ års wistande hos oss. Förleden sommar ett år sedan då wi flyttade till Söderfors och Carolina följde med, sades det, att det skulle wara för att hålla min syster sällskap, men ingen sade rätta ordsaken, som war att hon leddes ihjäl hos Preissens [Hon har inte] varit till någon den minsta hjälp, utan ofta chagrinerat min hustru dels genom dess klenhet uti allt ting, dels genom en hoper capriceer uti hwarjehanda, som alltid härleder sig från en så god tanke om sin egen person. [...] Det förtryter oss att de som tagit sig an flickan ej gjöra något det minsta för henne. [...] Matbitarna hon förtär är ingenting i vårt hushåld, men en hoper andra item, som till exempel uppässning och ett equipage mera när man skall resa någonstans gör alltid objet. Preissens med sin wanliga Politiska förhållsamhet gör flickan rädder att komma dit"*. Han tillägger: *"Jag håller uppå att söka få kjøpa någodt litet nädt hus på Normalm, så stort att man ensam kunde bebo det. Wad säger K. Bror därom. Jag har mina goda skäl som munteligen bättre kan framföras"*. Förhållandet till systemen och svågern Peill tycks bli alltmer infekterat.

Ur brevet den 22 november 1781 kan man ha anledning att citera två saker, dels om komponerandet: *"Swåraste commission min Bror pålagt mig är att skrifva nytt"* och dels om förhållandet till Peills: *"Wi hafva änteligen nått så långt att wi ej dageligen äter med Peills, som åtminstone är något wunnit"*.

Kort efter sonens död skriver Adolph Ulric den 10 april 1783: *"Min Kära Hustru som strakts efter dödsfallet war rätt dålig, har begynt att någodt repa sig, hwartill flyttnings beswäret och omtanken mycket bidragit, ty det har hållit sinnena från en mängd oroliga tankar. Lyckeligt att det så passade sig att min kära Hustru kommit ifrån ett hus där hon har haft så många ängsliga stunder. Med det logie wi nu fådt äro wi öfvermåttan nögda"*.

I brev den 13 april 1786 berättar Adolph Ulric att man har försökt få Johan Abraham Grill till riksdagsman, men det vill inte Gubben. Det tycker Adolph Ulric att han gör rätt i. Han säger också att familjen har flyttat in i sin nya lägenhet (i kvarteret Adam och Eva) och att huset som de tidigare bott i (i kvarteret Gropen) ännu inte har blivit uthyrt och att Grillarna från Godegård kan få disponera det, när de besöker huvudstaden.

Den 12 november 1778 verkar det som Carolina (27 år) har fått ett giftermålsanbud från en "B". På andra ställen i brevväxlingen står talat om en man vid namn Burén. Det skulle nu komma an på Farbror Johan Abraham att godkänna detta frieri. Anna Johanna (III) påminde

honom flera gånger, men fick då alltid svaret att han skulle göra sig vidare underrättad om personen i fråga. Adolph Ulric och hans hustru ville av olika skäl inte blanda sig i frågan, men tyckte det skulle vara tråkigt om partiet skulle gå flickan ur händerna, antingen för den långsamma hanteringen eller för andra orsakers skull. Den 3 december skulle Farbror enligt uppgift lämna svar, men Adolph Ulric visste då inte vad svaret skulle komma att bli.

Uppenbarligen får Carolina inte sin Farbrors tillåtelse att gifta sig. Det leder till att hon väljer att leva ogift och växelvis bo hos sina syskon under hela sitt liv. En beklagansvärd historia, onekligen. I brev den 11 mars 1779 skriver Adolph Ulric: *"Frågan om huru syster Carolina trivdes hos Preissens är i flera fall swår att swara uppå. Det wore synd att säga att Preissens ej har all möjlig attention och höflighet för Carolina, men deras myckna, kanske affecterade alfvarsamhet, tillika med deras antagna Princip att hantera all ting Politiquement, äro omständigheter som på intet wis kunna lämpas med Carolinas humeur, särdeles denna tiden då hon i synnerhet behöft uppmuntringar. Hon torde äfvenledes hafva saknat det förtroende som borde wara syskon emellan, då hon fådt till swars 'gör som du själft tycker' när hon rådfrågat sig med sin syster uti vissa omständigheter. Utaf detta händer att Carolina blir allt mer triste, och undfaller det ej Preissens att observera, det hon är gladare och nögdare hos andra än hemma. Detta allt unter uns. För allting will hon ej wara hos Preissens nästkommande sommar, och Farbror sade för någon tid sedan att han tyckte det att Carolinas nedresa till Godegård, borde i anseende till Bur--ska affairen uppskjutas".* Adolph Ulric påpekar att Carolina alltid är välkommen hos dem på Söderfors, om det nu inte skulle kunna bli Godegård.

Problemen fortsätter för stackars Carolina. Långt senare, den 3 juli 1786, skriver Adolph Ulric: *"Till Carolina har jag anmält proposition att följa med Claes till Godegård. Hon ville alltför gärna mottaga detta tillbud, men Acrell har fått i sitt enwisa hufvud att hon måste denna sommar wara under hans närmare uppseende, och att hennes resor ej böra blifva längre än högst till det roliga Ulfunda. Hwad godt denna anstallt kan hafva för henne, hennes sjukdom härleder sig till stor del från ledsnad och chagrin [...] hon har nu fådt ett nytt utskott af utslag på händer och det sedan hon så länge nyttjadt Mercurialiska saker".* Det är inte utan att man känner för den unga damen, som skjutsas fram och tillbaka mellan släktingarna och aldrig verkar få ta ett eget beslut.

Pehr (Petter) Adolph Tamms brev till Ulrica Lovisa Lüning Grill.

Pehr Adolph Tamm (1774-1856) är son till *Christina Maria Grill Tham* och *Gustaf Tham*. Han gifter sig med Jean Abrahams och Ulrica Lovisas dotter *Anna Margareta* (1782-1803), kallad "Anna Greta", men hon dör efter bara ett års äktenskap. Då gifter han snart om sig med *Charlotte Ehrenbill* (1773-1832), släkt i släkten. Med henne får han tre söner, Adolf Gustaf, Claes Anton och Carl Sebastian.

Petter Tamm var särskilt omhuldad av sin moster *Anna Johanna* (III) och fick successivt överta Österby Bruk. När hon gick bort 1809 blev han även inblandad i skötseln av Söderfors. Han vårdade hennes minne hela livet och uppförde längst nere i bruksparken ett monument till hennes ära. Det står ännu kvar.

En del av Petter Tamms brev till Ulrica Lovisa återges i Karl Ankarsvärds innehållsrika skrift om registret och breven i Godegårdsarkivet. Mårten Persson har gjort ett litet urval som återges här. Dess absoluta överensstämmelse med originalbrev kan därmed inte garanteras, men skrivsättet tyder på stor noggrannhet.

De första breven är från 1799, där han begär sin kusin Anna Greta till sin hustru. I brev den 17 mars 1800 skriver han: "*Med ett hjerta fullt af erkänsla och med all den ärlighet en människa kan kännas får jag hos min älskade Tante aflägga min ödmjukaste tacksägelse för den lyckligaste stund af min lefnad.; den då min vördade Tante gaf mig sin enda dotters hand och med et ömt moderligt deltagande utgöt välsignelsen öfver våra tillkommande dagar*".

Petter redogör också för tilldragelserna vid Riksdagen i Norrköping 1800, då han tillsammans med en handfull yngre adelsmän avsåg sig adelskapet. Han portionerar ut sin förklaring i flera brev. Den 17 mars berättar han om riksdagsarbetet och kröningen av Gustaf IV Adolf. Den 29 juni berättar han att han ännu inte blivit ombedd att lämna en förklaring över sitt handlande. Den 14 juli 1800 lägger han korten på bordet: "*Då jag på Riddarhuset afsade mig at vara ledamot af Ridderskapet och Adeln var det en följd af mina grundsatser, ehuru jag gärna medger at jag gick et steg längre än jag i anseende til tillfället hade behöft. Jag anser Adelskap såsom innehållande vissa förmåner och Rättigheter i Staten, som likväl äger vissa motsvarande plikter; dessa plikter hafva förr varit at försvara fäderneslandet mot fiender och at på Riksdagar bevaka medborgares rättigheter. Den förra af dessa plikter har nu mera försvunnit, sedan tiderna mera ej äro så krigiska, men den senare återstår; när nu denna plikten genom et olagligt förfarande vid Riksdagen var kränkt, och man således ej längre kunde försvara de hemmavarandes och egna rättigheter, då anser jag för en stöld emot medmänniskor, at behålla företrädesrättigheter, som ej ägde några motsvarande plikter; hälst flere Riksdagars utgång bevisa, at med så sammansatta Riksstånd, som vi äga, Riksens Ständers hörande är en öfverflödig Ceremonie, och kan ej blifva annat*". Allt tyder på att Petter och hans unga kamrater var inspirerade av idéströmningarna från Franska Revolutionen och därmed kritiska mot Gustaf IV Adolf och enväldet. Vid riksdagen föreslogs omfattande skattehöjningar, bland annat en förmögenhetsskatt. Denna skatt skulle tas ut under femton år, men de unga radikalerna reserverade sig och föreslog en kortare tid för uttaget, bland annat för att tvinga kungen att oftare kalla till riksmöte. Reservationen antogs, men fanns sedan inte med i protokollet då det skulle justeras. Lantmarskalken vägrade nämligen att acceptera reservationen, vilket gjorde att de unga radikala valde att lämna Riddarhuset och sin adliga ställning. Petter tycker enligt breven att han har rätt i sin övertygelse och att man inte kan ta tillbaka vad man som hederlig karl har bestämt sig för, men han oroar sig mycket för mamma

Stina Majas reaktion. Hon har aldrig med ett ord låtit veta vad hon tycker, trots att han givit flera möjligheter till detta. Han tänker sig att som följd av sitt beslut möjligen kunna bli chikanerad i tjänsten och få sina permissioner indragna, vilket skulle göra det svårare att träffa Anna Greta.

Den 27 november 1800 säger han: *"At Kongl.Maj:ts tillstånd nödigt för Cousiner som ämna gifta sig känner min Tante, at jag varit nog olycklig at förlora monarkens grace, är ej någon hemlighet. Jag tror därföre at man borde betjäna sig af den tid Konungen använder uppå resan til Ryssland, för at under tiden, af Regeringen utvärka tilstånd til denna förening"*. Han vill därför att Ulrica Lovisa ska ordna den nödvändiga prästtasten så snart som möjligt.

Anna Greta var en ung kvinna som hade lätt att lära känna folk och bli älskad för sin egen skull. I några brev berättar Petter om fester och baler de deltar i. Men snart förbyts glädjen i sorg. Anna Greta blir sjuk och dör den 28 januari 1803. Den 10 februari skriver Petter: *"Hon levde som en Ängel och dog leende och lugn"*.

Den 31 oktober 1803, alltså redan i slutet av året, har Petter åter funnit kärleken och försöker förankra saken hos Ulrica Lovisa: *"Min Anna Greta finns ej mer och ingen med hennes fullkomligheter tillåts en dödlig; men utom henne finns qwar människor med godhet, med förstånd och med styrka i Characteren; alt detta goda har jag funnit hos en flicka och därföre waldt henne at upfylla min Anna Gretas rum. Mamma [troligen menar han Ulrica Lovisa] känner henne rätt wäl och måste skänka sin Wälsignelse åt mig och Charlotte Ehrenbill. Så snart jag hunnit öfvertyga mig sjelv därom, at jag åter borde gifta mig och den öfvertygelsen war swår at få, så war mitt Wal lätt gordt, emedan Charlotte är bland dem jag känner, den enda som det möjligen kunnat falla mig in at begära; och hon har warit god nog för at genast acceptera mitt anbud; jag längtar nu blott efter deras bifall, som intresserar sig för mig och Mamma kan sjelf döma om hvilket rum Godegård däribland bör äga"*.

Av senare brev framgår att Petter Tamm avstått från alla anspråk på det gemesamma boet i bouppteckningen efter Anna Greta. Man ser också att Ulrica Lovisa besökt Österby våren 1806. Därefter blir breven färre och handlar mest om frågor kring brukshandeln och andra ekonomiska ting. Sista brevet är daterat 1814.